

Sumar

Dumitru Sandu

Lumi sociale de vârstă și rezidență în Uniunea Europeană / 3

Claudiu Ivan

Drumul invers al fiilor rătăcitori : emigranții români din Spania și Italia și decizia de revenire în țara de origine / 27

Marian Preda, Doru Buzducea, Florin Lazăr, Vlad Grigoraș

Situația tinerilor consumatori de droguri injectabile din România / 49

Gheorghe Șișeștean

Maramureșul - între tradiție și deconstrucție identitară / 69

Adela Popa

Identitate colectivă în două comunități rurale din Transilvania / 81

Monica Vasile, Liviu Măntescu

Property reforms in rural Romania and community-based forests / 95

Marin Constantin

Artizanatul țărănesc în economia de piață din România și Europa Centrală și de Est / 114

Anca Gorgan

Direcții de studiere a religiozității în spațiul creștin ortodox românesc / 130

Ioan Mărculeț, Elena Herda, Cătălina Mărculeț

Considerații istorico-geodemografice asupra catolicismului din România în perioada 1930-2002 / 141

Octavian Rujoiu

Între modernitate și tradiționalism : rușinea și onoarea. O analiză interculturală / 151

RECENZII

Septimiu Chelcea (coord.), *Rușinea și vinovăția în spațiul public. Pentru o sociologie a emoțiilor* (Irina Cristescu) / 167

Rezultatele cercetării

Vom raporta următoarele rezultate¹⁵ în acest studiu (vezi tabelul 1):

A. Rezultatele regresiei logistice binare în care includem cazurile de emigranți intervievați atât din Spania, cât și din Italia. Am introdus în regresie și variabila categorială „țara gazdă” pentru a vedea dacă emigranții din Spania au o înclinație mai mare de a reveni definitiv în țară comparativ cu cei din Italia (sau invers). Având în vedere evenimentele din Italia din perioada în care în mass-media se dezbătea intens cazul Mailat și dificul-

tățile mai mari de integrare din Italia comparativ cu Spania, ne așteptam să întâlnim o rată mai mare a intenției de întoarcere în România în rândul emigranților din Italia. Pentru ca rezultatele să aibă validitate științifică și să preîntâmpine eventualele relații „false” (*spuriousness*)¹⁶ între variabile, am controlat (sau am ținut constant) efectele altor variabile asupra relației dintre țara gazdă și intenția de remigrare a românilor. Am testat și influența „valorilor extreme”¹⁷.

B. Un alt tip de rezultate prezintă aceleași date, dar numai pentru cazul Spaniei, respectiv al Italiei.

Tabelul 1. Profilul emigranților din Spania și Italia care intenționează să revină în țară definitiv

	Spania+Italia		Spania		Italia	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)
0 – se întorc, 1 – nu se întorc						
Emigranți cu vârsta > 34 de ani	0,191	1,211	0,088	1,092	0,386	1,471
Emigranți cu liceu	0,231	1,260*	0,162	1,175	0,285	1,330
Emigranți cu studii superioare	0,655	1,926**	0,638	1,894**	0,787	2,197*
Emigranți din Moldova	-0,248	0,780	-0,052	0,950	-0,305	0,737
Emigranți din Transilvania	-0,378	0,685**	-0,495	0,609**	-0,199	0,820
Bărbați	0,149	1,160	0,356	1,427*	0,087	1,091
Emigranți șomeri/casnici	0,095	1,100	0,217	1,243	0,116	1,123
Emigranți cu carte de muncă	0,138	1,148	0,198	1,219	0,139	1,149

15. O mențiune specială trebuie făcută vizavi de modul cum am tratat non-răspunsurile. Rezultatele prezentate aici au fost obținute prin eliminarea cazurilor care au avut cel puțin un non-răspuns la una dintre variabilele incluse în modelul de regresie logistică (eliminare *listwise*). Acestea au însumat 36% din totalul de 2.210 cazuri cât a conținut baza comună rezultată din comasarea datelor din Italia și Spania. Ponderea este mare, motiv pentru care am derulat o procedură de *multiple imputation* pentru estimarea cazurilor lipsă și de reducere a ponderii acestora (vezi în acest sens Rubin, 1987; Schafer, 1997). Sub asumția *missing at random* (MAR), am imputat toate variabilele care au avut peste 3% non-răspunsuri și am rulat regresia din nou. În acest caz, ponderea non-răspunsurilor a ajuns la un nivel mai acceptabil, de 20%. Însă rezultatele nu au diferit fundamental. Am decis așadar să prezentăm rezultatele obținute prin eliminare *listwise*, iar, atunci când rezultatele regresiei rulate după tratarea NR prin *multiple imputation* diferă, să atragem atenția asupra acestui lucru.

16. *Spuriousness relationship* este relația aparent semnificativă dintre două variabile – sau mai multe – datorată nu legăturii cauzale dintre acestea, ci influenței unei a treia variabile care le influențează pe primele concomitent.

17. Valorile extreme sau *outliers* sunt cazuri aberante, care se abat drastic de la consistența variabilelor dovedită pe baza de date. Pentru cazul nostru, procedurile derulate au arătat că influența acestora asupra rezultatelor este neglijabilă, deci nu a fost necesară eliminarea lor.

Bărbați	0,149	1,160	0,356	1,427*	0,087	10,091
Emigranți șomeri/casnici	0,095	1,100	0,217	1,243	0,116	1,123
Emigranți cu carte de muncă	0,138	1,148	0,198	1,219	0,139	1,149
Status în RO: elev/student	0,401	1,493*	0,029	1,029	0,779	2,179**
Status în RO: casnic	0,423	1,527*	0,653	1,922*	0,329	1,390
Status în RO: șomer	0,263	1,301	0,142	1,152	0,309	1,362
Status în RO: lucra cu CM	0,091	1,095	-0,282	0,754	0,460	1,584*
Perioadă sosire: 2001-2003	0,167	1,181	0,026	1,026	0,368	1,444
Perioadă sosire: 2004-2005	0,017	1,017	-0,027	0,973	-0,029	0,971
Perioadă sosire: 2006-2008	0,199	1,220	0,037	1,037	0,219	1,245
Venit: trai decent	-0,075	0,927	0,246	1,279	-0,181	0,835
Venit: trai foarte bun	-0,199	0,820	0,443	1,557*	-0,657	0,518**
Trimite des bani familiei	-0,324	0,723**	-0,035	0,966	-0,726	0,484**
Trimite uncori bani familiei	-0,079	0,924	0,196	1,217	-0,315	0,730
Vârsta > 34 de ani la sosire	-0,424	0,655**	-0,247	0,781	-0,650	0,522**
Familia foarte importantă pentru ei	-0,601	0,548***	-0,325	0,723	-0,830	0,436***
Status: căsătorit/concubin	0,056	1,058	-0,016	0,984	0,245	1,277
Vizitează familia des în RO	-0,490	0,612***	-0,633	0,531***	-0,378	0,685
Interacționează des cu cetățenii țării gazdă	0,155	1,168	0,017	1,017	0,396	1,486**
Păreră bună despre spanioli/italieni	0,188	1,207	0,189	1,208	0,200	1,222
Păreră neutră despre spanioli/italieni	0,002	1,002	0,068	1,070	-0,003	0,997
Păreră bună despre românii din RO	-0,457	0,633*	-0,457	0,633	-0,622	0,537
Păreră neutră românii din RO	-0,424	0,654	-0,177	0,838	-0,762	0,467
Foare mândru că este român	-0,786	0,456***	-0,794	0,452**	-0,812	0,444**
Mândru că este român	-0,405	0,667*	-0,329	0,720	-0,380	0,684
Oarecum mândru	-0,189	0,828	-0,316	0,729	-0,086	0,918
Rezidenți în mediul rural în RO	-0,037	0,964	-0,064	0,938	-0,101	0,904
Încredere în oameni	-0,002	0,998	0,004	1,004	-0,022	0,978
Grad fericire (1 – nefericit)	0,058	1,060*	0,107	1,113**	-0,002	0,998
Cunosc deficitar limba	-0,269	0,764*	-0,209	0,812	-0,180	0,835
Este împreună cu soțul/soția	-0,093	0,911	-0,180	0,836	-0,037	0,964
Este împreună cu un părinte	0,282	1,325	0,437	1,548	0,062	1,064
Este împreună cu copilul/copiii	0,125	1,133**	0,062	1,064	0,133	1,142*
Emigranți din Spania	-0,060	0,942				

* Semnificativ la un nivel de 0,1 ($p < 0,1$); ** semnificativ 0,5; *** semnificativ 0,01.

Atunci când considerăm împreună datele emigranților din Spania și Italia, rezultatele arată faptul că variabilele explicative semnificative pentru decizia emigranților de a se

întoarce definitiv în țară sunt educația, statusul ocupațional deținut de emigrant înainte de a emigra prima oară, frecvența cu care trimite bani acasă familiei, importanța familiei în

viața emigrantului, vârsta emigrantului în momentul sosirii în țara gazdă, frecvența cu care vizitează România, sentimentul de mândrie pentru că este român, gradul de auto-caracterizare a fericirii proprii și nivelul de cunoaștere a țării gazdă. Nu este semnificativă variabila „țara gazdă”, ceea ce înseamnă, contrar așteptărilor, că intenția de a reveni definitiv în țară nu diferă semnificativ în ceea ce-i privește pe emigranții din Spania comparativ cu cei din Italia. Să precizăm pe rând sensul relației dintre variabilele semnificative și decizia emigranților români de a reveni definitiv în țara de origine în următorii doi ani¹⁸.

- *Nivelul de educație*. Raportul de șanse (*the odds ratio*)¹⁹ pentru variabilele *dummy* ale variabilei nivel de educație compară emigranții din fiecare categorie de educație medie sau superioară cu emigranții care au studii inferioare. Să ne uităm la categoria emigranților cu studii superioare din tabel. Valoarea 1,926 reprezintă în fapt „raportul de șanse”. Aceasta semnifică faptul că șansa de a nu reveni definitiv în țară pentru emigranții cu studii superioare este de 1,9 ori mai mare decât pentru

cei care au cel mult zece clase sau școală profesională, ținând sub control efectul celorlalte variabile incluse în modelul de regresie. Altfel spus, *odds* (șansele) estimate de a rămâne în țările de migrație sunt cu 92% mai ridicate pentru grupul de emigranți cu studii superioare, comparativ cu cei cu studii de cel mult zece clase. Această concluzie este emisă controlând toate celelalte variabile incluse în regresia logistică sau, cu alte cuvinte, păstrând o valoare constantă a acestora. Într-un limbaj mai accesibil, pe care îl vom folosi și în continuare, înclinația de a reveni în țara de origine se manifestă mai pregnant la persoanele cu studii inferioare comparativ cu persoanele cu studii medii sau superioare. Diferența este mai pregnantă atunci când comparăm persoanele cu studii superioare cu cele cu studii inferioare. Faptul se explică probabil prin mai facilă integrare economică a celor cu studii mai avansate. O diferență semnificativă se manifestă și atunci când privim asocierea dintre intenția de remigrație și educație doar la nivelul Spaniei,

18. *Categoriile de referință*: emigranți cu vârsta sub 34 de ani; emigranți cu studii de cel mult zece clase sau școală profesională; emigranți care au locuit în Muntenia; gen feminin; lucrători fără carte de muncă, fără autorizație sau cu ziua în țara unde au emigrat; lucrau fără carte de muncă, pe cont propriu fără autorizație sau cu ziua înainte de a emigra; au emigrat înainte de 2001; venitul nu le ajunge nici pentru strictul necesar sau abia ajunge; trimit o dată pe an, mai rar sau deloc bani celor din România; vârsta sub 34 de ani la sosirea în țara gazdă; familia este importantă, puțin importantă sau deloc importantă pentru ei; emigranți divorțați, separați sau necăsătoriți; vizitează familia o dată la doi ani sau mai rar; emigranții care declară că se vizitează sau petrec cu cetățeni ai țării gazdă foarte rar sau deloc; părere proastă sau foarte proastă despre cetățenii țării gazdă; părere proastă sau foarte proastă despre români; nu este prea mândru că este român; rezidenți în mediul urban în România; cunosc bine limba țării gazdă; nu au emigrat împreună cu soțul/soția; nu au emigrat împreună cu măcar unul dintre părinți; nu au emigrat împreună cu cel puțin un copil; emigranți în Spania. Pentru modelul care prezintă datele cumulate pentru ambele țări avem: R^2 (Cox & Snell) = 10,1%; R^2 (Nagelkerke) = 13,7%; sig. χ^2 (omnibus test) = 0,000; sig. χ^2 (Hosmer and Lemeshow Test) = 0,957.

19. *Odds*, ca termen statistic, este greu traductibil în română *ad litteram* – se poate folosi, aproximativ, „șanse”. Este o măsură statistică de caracterizare a tabelelor de asociere a variabilelor categoriale, fiind în fapt un raport între două ponderi (procente) ale distribuției unei categorii a variabilei independente între două categorii ale unei variabile independente. *The odds ratio* este o măsură fidelă de a caracteriza asocierea a două variabile categoriale, reprezentând o proporție a două *odds*. O valoare de 1 pentru *odds ratio* indică independența dintre două variabile, adică inexistența asocierii dintre acestea.

respectiv al Italiei. Se menține diferența însă doar între cei cu studii superioare și cei cu studii inferioare, diferența având o amploare mai mare în cazul emigranților din Italia.

- *Regiunea istorică de proveniență a emigranților* este, de asemenea, importantă. Emigranții din Transilvania au o înclinație mai mare de a reveni în țară comparativ cu cei din Muntenia (am inclus aici Dobrogea, Muntenia, Oltenia și București), fapt care rămâne valabil însă doar în cazul Spaniei, nu și în cel al Italiei. Între emigranții din Moldova și cei din Transilvania, respectiv Muntenia, diferențele nu sunt semnificative în ceea ce privește intenția de revenire în țara de origine.
- *Statusul ocupațional al emigranților înainte de sosirea în țara gazdă* este de asemenea relevant. Astfel, cei care erau elevi/studenti, precum și emigranții care stăteau acasă (casnici) înainte de a emigra au o tendință mai ridicată de a nu mai reveni în patria natală comparativ cu emigranții care înainte de a emigra erau lucrători fără carte de muncă sau lucrau cu ziua. Este cumva explicabil dacă avem în vedere că statutul de elev/student predispoze la un proces mai intens de aculturație imediat după mutarea în altă țară – cei mai mulți elevi studenți/elevi au continuat școala în țara gazdă. Explicația în cazul casnicilor rezidă probabil în faptul că aceștia/aceștia au emigrat după o rudă sau un partener de viață, reîntregirea familiei în țara gazdă fiind un factor favorizant pentru decizia de a nu mai reveni în țara de naștere. Am fi tentați să credem că vârsta mai mică este variabila care generează tendința emigranților care erau elevi/studenti în România de a fi mai refractari revenirii în România comparativ cu cei ce lucrau în țara de origine – un caz de relație *spuriousness*. Dar nu aceasta este explicația, deoarece prin includerea variabilelor *dummy* după vârstă în ecuația de regresie logistică am menținut constant efectul vârstei asupra ocupației și intenției de remigrare.
- *Vârsta în momentul sosirii în țara gazdă*. Este limpede că persoanele mai în vârstă au relațiile sociale mai solide în țara de

origine, locul lor în structura socială fiind mai așezat decât al unui tânăr. Rezultatele indică într-adevăr faptul că, în momentul sosirii în țara gazdă, vârsta este semnificativ asociată cu intenția de revenire în țară: persoanele de peste 34 de ani în momentul sosirii în țara gazdă sunt mai înclinate să revină definitiv în România comparativ cu cele sub 34 de ani; relația de asociere este însă mult mai puternică pentru cazul Italiei. Acest fapt confirmă una dintre ipotezele noastre de plecare. Așa cum am arătat deja, capitalul social mai bogat acumulat în țara de origine și legăturile mai solide de ordin social cu țara de proveniență – derivate naturale ale unei vârste mai mari – explică acest fapt. Un lucru este însă de semnalat. Regresia rulată după ce am redus non-răspunsurile prin procedura de imputare multiplă a condus la o valoare ne semnificativă pentru această variabilă pe baza cumulată, dar s-a menținut în cazul Italiei. Cum se explică relevanța vârstei de sosire pentru decizia de revenire în patrie în cazul Italiei, dar nu și în cazul Spaniei? Probabil contextul „efervescenței” publice legate de cazul Mailat a accentuat dorința de a reveni în țară a categoriilor sociale mai predispușe în acest sens. Această explicație are statut doar de ipoteză și ar trebui să o considerăm ca atare.

- *Importanța familiei, frecvența de vizitare a familiei din România, frecvența cu care trimite bani familiei din România*. Am anticipat că relațiile strânse cu țara de origine sunt un factor care predispoze către remigrație. Datele ne-au permis să testăm importanța relațiilor familiale în comportamentul de remigrație al românilor veniți la lucru în Spania și Italia. Astfel, emigranții care trimite cu o frecvență mai mare bani familiei din România sunt mai înclinați să revină în patria natală comparativ cu cei care o fac mai rar; cei care vizitează mai des familia din România au o tendință mai mare de a reveni în țară comparativ cu cei care vizitează mai rar România și, de asemenea, cei care consideră că familia este importantă în mai mare măsură tind să revină în România

definitiv comparativ cu cei pentru care familia are o mai mică importanță. Apare aici cu claritate rolul fundamental jucat de familie în comportamentul migrator al românilor din Spania și Italia. Pattern-ul rolului familiei din România exprimat în frecvența vizitării acesteia se menține atât în cazul emigranților din Spania, cât și al celor din Italia atunci când sunt analizați separat (mai puternic în cazul Spaniei²⁰), dar apar două diferențe importante în ceea ce privește comportamentul de trimitere

de bani familiei și importanța percepută a familiei. Astfel, frecvența trimerii de bani acasă este semnificativă pentru remigrație doar în cazul Italiei, nu și al Spaniei. Acest fapt se explică prin faptul că emigranții „spanioli” trimit mai des bani acasă deoarece fac vizite mai rare acasă – fapt explicabil prin distanța dublă care separă România de Spania comparativ cu Italia. E ușor de observat acest lucru din asocierea obținută pe baza funcției crosstabulation a SPSS – Chi² < 0,001 :

Tabelul 2. Cât de des trimiteți bani în țară ?

		Cât de des trimiteți bani familiei din România?							
Țara de emigrație		lunar sau mai des	de 7-10 ori pe an	de 4-6 ori pe an	de 2-3 ori pe an	cam o dată pe an	mai rar de o dată pe an	deloc	Total
	Italia		164	95	121	169	64	54	346
		16%	9%	12%	17%	6%	5%	34%	100,00%
Spania		247	107	154	118	85	72	299	1,082
		23%	10%	14%	11%	8%	7%	28%	100,00%

De observat că importanța familiei discriminează mai puțin în cazul Spaniei între cei care intenționează să revină definitiv în România și cei care nu vor acest lucru. Ar fi o eroare, din acest motiv, să considerăm că pentru emigranții din Spania familia este mai puțin importantă decât pentru emigranții din Italia. În fapt, lucrurile stau tocmai invers, cum era de altfel de așteptat. Distanța mai mare și vizitele mai rare fac ca emigrantul

din Spania să resimtă mai acut lipsa familiei, a sprijinului acesteia și să o considere deci mai importantă. Tocmai importanța mare a familiei în rândul emigranților din Spania comparativ cu cei din Italia face ca aceasta să discrimineze mai puțin în ceea ce privește intenția de revenire definitivă în țară. Tabelul de mai jos privind asocierea dintre țara gazdă a emigranților și importanța familiei este lămuritoare – Chi² < 0,001 :

Tabelul 3. Cât de importantă este familia în viața dvs. ?

		Vă rugăm să ne spuneți cât de importante sunt în viața dvs. următoarele... Familia				
Țara de emigrație		foarte importantă	destul de importantă	puțin importantă	deloc importantă	Total
	Italia		823	206	32	0
		78%	19%	3%	0%	100,0%
Spania		1,009	115	10	5	1,139
		89%	10%	1%	0,4%	100,0%

20. În cazul Italiei, relația de asociere nu este semnificativă dacă luăm în calcul testul de semnificație (Chi² > 0,1), dar valoarea ridicată a coeficientului B indică totuși o relație de asociere între frecvența vizitelor în România și intenția de revenire în țara de origine.

- *Percepția asupra suficienței venitului*²¹. Este un caz interesant relația dintre această variabilă și remigrație, atât pentru tematica migrației, cât și pentru un statistician. Tratată laolaltă pentru Spania și Italia, relația apare nesemnificativă. Am fi tentați să infirmăm ipoteza de început conform căreia un venit mai ridicat care permite acumulare mai mare ar crea predispoziție pentru revenirea în patria natală. Însă, dacă ne uităm la semnificația coeficientului de regresie și a „raportului de șanse”, observăm că emigranții din Spania care consideră venitul ca fiind suficient pentru a achiziționa și lucruri mai scumpe sau tot ceea ce își doresc înclină să nu revină definitiv în România comparativ cu cei care abia își acoperă strictul necesar sau nici atât cu venitul pe care îl au la dispoziție. În Italia, relația este semnificativă, dar în sens invers: cei care câștigă cât să le ajungă să cumpere bunuri mai scumpe sau tot ce își doresc înclină mai degrabă să revină definitiv în România comparativ cu cei care abia își asigură strictul necesar. O explicație rezidă în efectul scandalului mediatic în Italia, din perioada culegerii datelor, legat de cazul Mailat, motiv pentru care emigranții români din această țară care au realizat acumulări financiare și o duc bine preferă să se pună la adăpost de situația tulbură revenind în patria natală. Cei nevoiași nu își permit acest lux din cauză că statutul de migrator este mai degrabă un paleativ la sărăcia de acasă. O altă explicație ar putea fi prețurile relativ diferite din România față de Spania, comparativ cu Italia. Dacă Italia este mult mai scumpă în ceea ce privește costurile, comparativ cu România, e firească preferința emigranților de a cheltui ce au acumulat. În Spania, diferența este poate mai estompată.
- *Sentimentul de a fi mândru în calitate de român*. Interesant, această variabilă este semnificativă relativ la intenția de remigrare. Cei care se simt foarte mândri că sunt români au o înclinație mai accentuată de a se repatria definitiv comparativ cu cei care nu simt acest lucru deloc sau în mică măsură. Explicația acestui fapt se găsește probabil în manualele de psihologie socială, dinamica in-group/out-group și stima de sine putând explica acest fenomen.
- *Cunoașterea limbii țării gazdă*. Cei care cunosc foarte bine sau bine limba țării gazdă, așa cum anticipam, au o mai slabă intenție de a remigra comparativ cu cei care cunosc limba doar cât să se descurce sau nu o cunosc deloc. Este un indicator al capacității de integrare socială și economică. Într-un fel, este curios faptul că la nivelul Spaniei, respectiv al Italiei, luate separat, această variabilă își pierde semnificația. În asocierea simplă prin tabelul de contingență la nivelul fiecărei țări în parte avem o variație semnificativă puternică ($\text{Chi}^2 < 0,001$) în ceea ce privește distribuția intenției de revenire definitivă în România între cei care cunosc și cei care nu cunosc limba. Totuși, controlând după variabilele incluse în ecuația de regresie logistică, în cazul celor două țări luate separat, coeficientul de regresie devine nesemnificativ. Explicația rezidă probabil în efectul causal fals între statusul ocupațional, cunoașterea limbii țării gazdă și remigrație – studenții/clevii cunosc mai degrabă limba țării gazdă, casnicele mai puțin, pentru această ultimă categorie nefiind necesară cunoașterea limbii, deoarece au venit să ajute și partenerul de viață la întreținerea gospodăriei; eliminând din regresie variabilele care descriu ocupația emigrantului înainte de venirea în țara gazdă, dar și în momentul culegerii datelor, pentru Italia variabila referitoare la cunoașterea limbii italiene devine semnificativă în determinarea

21. Variabila privind percepția asupra suficienței venitului a fost suspectată de multicolinearitate. În urma testării, indicatorii statistici nu au probat această bănuială.